

Recenzje

Mirosław Chałubiński, STANISŁAW OSSOWSKI, Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Warszawa 2007, stron 388.

W roku ubiegłym została wydana książka Mirosława Chałubińskiego pt. *Stanisław Ossowski*. Pracę opublikowało Wydawnictwo Wiedza Powszechna w ramach serii „Myśli i ludzie”. Seria ta – czytamy w zamieszczonej przez Wydawnictwo informacji – *przedstawia sylwetki i poglądy filozofów, socjologów, psychologów. Każdy tomik zawiera krótką monografię myśliciela, kierunku lub szkoły oraz wybór najbardziej reprezentatywnych dla nich pism*. W tej konwencji została przygotowana i wydana praca Mirosława Chałubińskiego, a zaprezentowana w niej sylwetka i twórczość dotyczy jednego z najbardziej wybitnych przedstawicieli polskiej socjologii.

Stanisław Ossowski (1897–1983) – czytamy w zarysie informacji o jego życiu i twórczości – zaliczany jest powszechnie – obok L. Krzywickiego, S. Czarnowskiego, F. Znanieckiego i jeszcze kilku innych – do grona najwybitniejszych polskich socjologów. Dość powszechna jest opinia, że odegrał on największą rolę w rozwoju tej dyscypliny naukowej w Polsce po II wojnie światowej ze względu na osiągnięcia badawcze, pracę nauczycielską, wkład w instytucjonalizację polskiej socjologii, wreszcie jako autorytet moralny.

W książce M. Chałubińskiego w takim właśnie porządku prezentowane są najważniejsze dokonania Stanisława Ossowskiego jako myśliciela, badacza, nauczyciela akademickiego, zaangażowanego społecznie socjologa. Zaczynając od charakterystyki poglądów St. Ossowskiego na estetykę, znajdujemy w pracy prezentację jego stanowiska dotyczącego

teoretycznych podstaw socjologii, teorii poliformizmu natury ludzkiej, teorii narodu, spory i afiliacje z Marksem i marksistami oraz bezpośrednio związaną z tymi uwagami wizję społeczne konfrontowane z analizą „realnego socjalizmu”. Ujęcie to nie tylko pozwala na prześledzenie twórczości Stanisława Ossowskiego, ale prezentuje jego „podejście do nauki” i jej roli nie tylko w badaniu rzeczywistości, ale właśnie w tworzeniu wizji rozwoju społecznego, projekcyjnej roli socjologii.

Z opisów tych i charakterystyk wyłania się nie tylko postać badacza, myśliciela i wizjonera, który mimo swojego programowego wręcz zaangażowania w sprawy społeczne był i pozostaje „obiektywnym badaczem” i wielkim autorytetem moralnym. Autorowi książki udało się zaprezentować nie tylko wszystkie najważniejsze wątki obecne w twórczości Stanisława Ossowskiego, ale jednocześnie wskazać na ich wzajemne uwarunkowania, a przede wszystkim trafność sądów i propozycji teoretycznych.

Wielce istotna jest przy tym ta okoliczność, że prace Stanisława Ossowskiego miały znaczenie nie tylko w okresie ich pisania, ale zachowały swą aktualność właśnie z uwagi na rangę problemów, których dotyczyły. Takimi problemami są nie tylko metody i techniki badań socjologicznych, związki i konieczne wzajemne koherencje między teorią i obserwacjami empirycznymi, ale szczególnie dziś aktualne kwestie procesów narodowotwórczych właśnie w epoce globalizacji i działań integracyjnych, czy też przemiany w strukturze społecznej. Propozycje i analizy autora *Struktury klasowej w społecznej świadomości* nie odnosiły się tylko do czasu minionego czy społeczeństwa „realnego socjalizmu”, ale zachowały swoją aktualność dla analizowania struktury społeczeństw XXI w.

Charakteryzując najważniejsze stwierdzenia zawarte w książce St. Ossowski *Struktura klasowa w społecznej świadomości*, M. Chałubiński słusznie zauważa, że *konstatował on tam niechęć oficjalnych marksistów – leninistów do używania marksistowskich kategorii (interes, klasa społeczna, konflikt) do badania społeczeństw socjalistycznych* i dodaje, że: *Zjawisko to było bliźniaczo podobne do tendencji charakterystycznych dla socjologii amerykańskiej, chętnie posługującej się schematami gradacyjnymi przy opisie i analizie społeczeństw kapitalistycznych. Słowem, w państwach, gdzie obowiązują ideały demokratyczne, politycy i badacze niechętnie posługują się takimi schematami struktury społecznej, które eksponują rozmiary społecznych różnicowań i ujawniają rozdziewek między oficjalną ideologią a rzeczywistością, często w rażąco sposób odbiegającą od wzniosłych haseł i deklaracji* (s. 127).

Cytując różne uwagi, wnioski i ogólniejsze konstatacje Stanisława Ossowskiego, autor monografii podkreśla, że nie tylko dostrzegał on, ale uważał za szczególnie istotne społeczne uwarunkowania demokracji, związki instytucji demokratycznych ze stanem równości, z poziomem egalitaryzmu w danym społeczeństwie. Kreśląc cechy i zasady organizacji demokratycznych i demokratycznego ładu społecznego, Stanisław Ossowski stwierdzał: *W dążeniu do zdrowych form współżycia, trwalszych podstaw bytu społecznego i doskonalszych warunków społecznego rozwoju demokratyczna organizacja życia zbiorowego stawia sobie zadania, które ujmujemy w punkty następujące:*

1) *stworzenie takich warunków życia społecznego, aby jak największa liczba obywateli była zainteresowana i przejęta losami społeczeństwa jako całości,*

2) *usunięcie rozdarcia istniejącego w obecnych zbiorowościach, które dzielą się na uciskających i uciskanych,*

3) *zlikwidowanie systemu, który powodował trwałą stabilizację elit kulturalnych i elit rządzących, a wytworzenie natomiast warunków sprzyjających jak najszybszej dynamice w doborze elit, tzw. warunków, przy których uczestnictwo w czynnym budowaniu kultury tudzież zajmowanie stanowisk kierowniczych w życiu społecznym byłoby uzależnione tylko od osobistej aktywności, uzdolnień i kwalifikacji moralnych poszczególnych jednostek, przy czym droga do takich ról społecznych byłaby jednakowo otwarta dla wszystkich warstw narodu* (s. 247).

Bardziej szczegółowo koncepcje, zasady oraz warunki funkcjonowania ładu demokratycznego zaprezentowane zostały w rozdziale książki zatytułowanym *Wizje społeczne*. Podkreśla się w tych prezentacjach, że: *swoje koncepcje nazwał z czasem Ossowski demokracją w sensie ogólnohumanitarnym, przeciwstawiając ją demokracji w sensie klasowym... gdyż według jego postulatów miała ona sprzyjać rozwojowi i partycypacji wszystkich jednostek, ich udziałowi we władzy i zarządzaniu, a nie tylko niektórym klas. Z założenia niemożliwe jest „wykluczenie społeczne” jakichkolwiek jednostek lub grup społecznych – stwierdza autor monografii* (s. 102)

Jednocześnie w koncepcjach tych występuje silne wskazywanie na więzi i wzajemne uwarunkowania między wszystkimi obszarami („podsystemami”) demokracji politycznej, społecznej i ekonomicznej. *Krytykując liberalne podejście do demokracji St. Ossowski wskazywał, „iz prywatna własność, wielkie dysproporcje ekonomiczne, generowane przez kapitalizm, czynią fikcją z formalnej równości wobec prawa i uprawnień politycznych ludzi”* (s. 103).

Zaprezentowana przez Stanisława Ossowskiego typologia ładów społecznych, omówiona syntetycznie w książce Mirosława Chałubińskiego, mimo że została skonstruowana w połowie ubiegłego wieku, w innych okolicznościach zachowuje również swoją aktualność. Dotyczy to zwłaszcza czwartej koncepcji ładu – ładu porozumień społecznych.

Czwarta koncepcja ładu społecznego miała godzić policentryczny charakter życia społecznego z racjonalnym systemem planowania – stwierdza autor recenzowanego studium i dodaje: Idzie tu – pisał Ossowski – o metody planowego współdziałania najszerszej skali w policentrycznym społeczeństwie (s. 114). W ładzie porozumień społecznych zasadniczą rolę miały spełniać różne instytucje i organizacje samorządowe działające również w sferze ekonomicznej, w instytucjach i organizacjach gospodarczych. Ład porozumień społecznych według Stanisława Ossowskiego uważany był za rozwiązanie najbardziej pożądane, optymalne, tworzące podstawy i ramy demokracji, opartej na partycypacji, uczestnictwie obywateli, pracowników, konsumentów, w tworzeniu instytucji społecznych i gospodarczych i zarządzania nimi. Obecnie, w okresie z jednej strony odnotowywania kryzysu tradycyjnych instytucji demokratycznych, a z drugiej poszukiwania rozwiązań demokrację wzmacniających coraz częściej pojawiają się propozycje należące właśnie do repertuaru demokracji partycypacyjnej. Na tych przeciwieś zasadach opiera się koncepcja społeczeństwa obywatelskiego.

Równie ważne są przypomniane przez autora monografii myśli i koncepcje teoretyczne Stanisława Ossowskiego dotyczące narodu, etniczności, naro-

dowych konfliktów, a przede wszystkim roli kultury w procesie kształtowania się narodów i poczucia ich odrębności. Znaczenie takie ma chociażby przypomniane rozróżnienie proponowane przez St. Ossowskiego między „ojczyzną prywatną” i „ojczyzną ideologiczną”. Współcześnie ta pierwsza przeżywa swój renesans zarówno ze względu na rozwój lokalnych społeczności i lokalizmu, jak i nasilanie się procesów migracyjnych. Świadczą o tym zresztą przypomniane przez M. Chałubińskiego tytuły opracowań pisanych na podstawie inspiracji autora *Więzi społecznej i dziedzictwa krwi*. Wymienia się chociażby takie jak: *Małe ojczyzny Kaszubów* C. Olbrachta-Prądyńskiego, *Mazury – społeczność pogranicza* A. Saksona, *Polska i małe ojczyzny Polaków* R. Wapińskiego i inne.

Studium M. Chałubińskiego kończy się rozdziałem zatytułowanym *Uwagi o aktualności koncepcji Stanisława Ossowskiego*. Są one słuszne, oparte na analizach i prezentacjach zawartych w całej książce, dodatkowo ilustrowane cytatami z najważniejszych prac socjologa wizjonera i reformatora.

Na dwie z tych uwag trzeba szczególnie wskazać. Jedną z nich dotyczy znaczenia analiz i propozycji Stanisława Ossowskiego dla dyskusji dotyczących polskiej transformacji, jej przebiegu, a przede wszystkim dylematów będących produktem wielkiej zmiany.

Zmiany w dziedzinach gospodarki – stwierdza M. Chałubiński – inspirowane, jak wiemy przez idee neoliberalizmu, prowadziły też do masowego i trwałego bezrobocia. Duża też jest i stale rośnie sfera ubóstwa. Do jego negatywnych skutków należy również wzrost nierówności społecznych. Niemało też danych dostarczyły badania polskich ekonomistów, socjologów, specjalistów od polityki społecznej. Można zatem stwierdzić, że egalitarne idee S. Ossowskiego przynajmniej pod tym względem zachowały aktualność a jego „socjologia projektująca” może inspirować do

działań mających na celu wyrównanie owych dysproporcji, poszukiwania alternatyw wobec istniejącego stanu rzeczy, albo też jego egalitaryzujących korektur w różnych obszarach życia społecznego (s. 163).

Druga uwaga natomiast dotyczy aktualności ocen i propozycji badawczych St. Ossowskiego zaprezentowanych w dwóch najważniejszych jego pracach: *Więź społeczna i dziedzictwo krwi* oraz *Struktura klasowa w społecznej świadomości*.

Zawarte w pierwszej z nich inspiracje dotyczą roli kultury w powstawaniu narodów, kształtowania się ich tożsamości i poczucia odrębności. *Zachowują one swoją aktualność tak samo jak pojęcia „ojczyzny prywatnej” i „ojczyzny ideologicznej”. Myśli zawarte w dziele „Struktura klasowa w społecznej świadomości” natomiast – stwierdza M. Chałubiński – które niejednokrotnie inspirowały badaczy makrostruktur społecznych, dziś mogą być wzorcowym przykładem analizy wpływu wyznawanych przez badacza ideologii na poznanie społeczne* (s. 168).

Myśli i koncepcje St. Ossowskiego mają również znaczenie dla innych dyskusji i kontrowersji współczesnych. *Dotyczy to zwłaszcza estetyki, psychologii społecznej, ożywionych dyskusji na temat narodu, statusu i funkcji socjologii, teorii makrostruktur społecznych, socjologii wiedzy i nauki itp. W jego studiach na te tematy znajdziemy niejedną myśl i niejedną użyteczną w analizach teoretycznych dyskusję* (s. 169).

Dodajmy, że, mimo iż oceny te i myśli sformułowane były już jakiś czas temu, zachowały swą aktualność dla dzisiejszej praktyki, zwłaszcza w zakresie szeroko rozumianej polityki społecznej. Pewnie warto poświęcić temu odrębne studium w ramach serii „Myśli i ludzie”.

LESZEK K. GILEJKO
Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztora
w Pułtusku